

The deep symbolism of ritual calendar winter celebrations Ukrainians of Northern Bukovina

**Oleg Kuchurian
Chernivtsi**

In his article author focuses on the main aspects of symbolic meanings, structural elements of the winter calendar rituals Ukrainians of Bukovina. The study examined a winter calendar rituals Ukrainians of Bukovina in its integral structural forms, their origin and evolution.

Keywords: Semantics, sign, symbol, image, the symbolism of actions, ritual, Kolyada, Christmas Eve, shchedrivka, cosmogonic idea, the idea of the original creation, magic impacts.

Глибинний символізм зимових календарно-обрядових свят українців Північної Буковини

**Олег Кучурян
Чернівці**

У статті автор розкриває основні аспекти символічних змістів, структурних елементів зимових календарних обрядів українців Буковини. Предметом дослідження є зимова календарна обрядовість українців Буковини в її цілісних конструктивних формах, їх походження та еволюція.

Ключові слова: Семантика, знак, символ, образ, символізм дії, обряд, ритуал, Коляда, Святовечір, Щедрий вечір, щедрівка, космогонічні уявлення, ідея першотворення, магія впливу.

Серед календарно-обрядових свят, що впродовж тривалої історичної традиції побутують на Буковині, саме зимові різдвяні свята набули глибокого магічно-symbolічного характеру в духовній культурі українців Буковини.

В науковій літературі проблема магічних обрядів в календарній обрядовості буковинців розглядалась в працях А. Конського, С. Ф. Маріана, Е. Аничкова, Л. Берга, Г. Ботезану, Н. Беєшу, Т. Златковську, Ю. Поповича, Г. Спатору, А. Курочкина, В. Скуратівського, С. Килимника та інш.

Доробки щодо згаданої теми знаходимо у роботах інших дослідників календарної обрядовості русинів Буковини - Г. Купчанко, Р. Ф. Кайндель, А. Монастирський.

Різдво займає центральне місце не тільки у зимовому циклі свят, але в усій календарній обрядовості русинів-українців, так само як і молдован та румун, що спільно проживають на буковинських землях. За зовнішньою формою воно є християнським, однак зберігає язичницьке коріння багатьох обрядів. Пізнати глибоку символіку різдвяної обрядовості допомагає порівняльно-історичний аналіз. Календарний цикл свят у всіх народів тісно пов'язаний із циклічними змінами у природі, що

вірогідно зумовило схожість обрядів у різних етносів. Як вдало зауважив Ю. Попович, народи північної півкулі - від Американського континенту до Індії, від Скандинавії до Екваторіальної Африки - з прадавніх часів святкували «народження» своїх божеств в останні дні грудня [5, с. 115]. Обряди зимових свят були пов'язані із зимовим сонцестоянням, яке знаменувало зменшення тривалості ночі й невпинне зростання дня, в чому народна уява вбачала символічне відродження сонця, а отже й відродження життя.

Цикл зимових свят буковинців є подібним до грецьких та римських Врумалій, Сатурналій та Вот. Проте слід наголосити лише на їх подібності, бо свято в українців має свою власну дохристиянську основу.

Вищезгадані святкування були наповнені веселощами і розвагами, під час яких стиралися всі (майнові та соціальні) відмінності між людьми. За тиждень наставали Календули, веселе свято, яке відзначалося у перші дні січня і було присвячене богу Янусу [5, с. 117]. З часу включенням до складу Римської імперії східних провінцій популярними стають східні культу, зокрема культ перського бога сонця Мітри. Свято народження сонячного бога Мітри (25 грудня) відзначалося навіть у найбільш віддалених провінціях [15, с. 228].

Отже, у різних народів результатом тисячолітніх спостережень за природою стали міфи про народження сонця, яке християнські ієрархи IV ст. ототожнили з народженням Христа, якого оголосили новим сонцем справедливості і порятунку. Народні уявлення лягали в основу обрядів, ритуальних дій, що собою наповнювали зміст святкування. Вони вибудовувалися за допомогою символів, що вносили елемент структурованості та відображали собою деякі функції природних стихій, збуджуючи в людській уяві певні відчуття за допомогою словесних формул, танцювальних ритмів, пісенних мотивів та ритуальних дій.

Таке накладання язичницького і християнського свята створило сприятливе підґрунтя для народження поєднаних форм. На цьому фоні стає зрозумілим, що і в різдвяній обрядовості XIX - поч. XX ст. простежуються історичні нашарування різних епох - аграрні язичницькі культу і побудовані на їх основі, частково переосмислені й трансформовані в дусі монотеїстичної релігії культу християнські, місцеві традиції і запозичення, які стали наслідком прямих або опосередкованих етнокультурних контактів.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу різдвяної обрядовості, слід дещо сказати про **етимологію назви Різдво**. Майже по всій Європі розповсюджена християнська назва Різдва - Craciunul (день народження Христа). Очевидно, звідси походить саме слово Craciun (лат. термін creatione). Цікаво, що для наших пращурів найбільшим та найголовнішим святом було свято Корочуна. Як стверджував Степан Килимник свято «Корочуна» у дохристиянські часи було найбільшим, найсвятішим, найбагатшим стравами, найрізноманітнішими обрядами, магічними діями та магічними символами. Складалось воно із вілії (**переддень свята**) – свята патріархальної родини. Друга його стадія –

загально - родова, коли магічні дії обрядів спрямовувались на скріплення роду (відгомін цих дій -звичай носити вечерю до дідусів та бабусь). Третій ступінь свят – це загально-сусільна колядка, обряди та магічні дії які скеровані до загальної спільноти, в великому пориві сусільного єднання.[10,с.57]

Як і у більшості європейських народів, у буковинців різдвяне свято, за народними уявленнями, вважалось чарівним часом, на Вілію відбувається сходження особливої сили світла, що його бог посилає на землю для перемоги над темрявою. «Зійшов днесъ із небес..» промовисто свідчать слова відомої колядки. За народними віруваннями в цей час пробуджувалась і ставала особливо небезпечною всіляка нечиста сила: відьми, чорти, злі духи тощо [1, с. 2-3]. Найбільшу небезпеку, з точки зору забобонного селянина, становили вечори і ночі напередодні Різдва, Нового року, Хрещення, саме тоді й виконувалися головні урочисті і захисні процедури та обряди.

В традиційній народній культурі при всій її стійкості постійно відбуваються процеси розвитку її окремих елементів через запозичення, переосмислення та витіснення старих елементів новими. Ці процеси в повній мірі стосуються обрядових символів. Якщо розглядати символ як предметний чи словесний знак, що умовно відображає сутність будь-якого предмета чи явища , то обрядовий символ вирізняється тим , що набуває своєї знакової сутності лише у відповідному ритуальному контексті.[8. с.138]

Багатоманітність символів і знаків календарних обрядів українців можна звести в самостійну систему, що має визначену етнічну своєрідність. Символіка календарних свят при цьому виступає як певний центр всієї святкової (в т.ч. родинної) обрядовості, пов'язаний з глибинними уявленнями та віруваннями етнічної групи, що їх створила та розвиває. До обрядових символів слід віднести всі компоненти обряду, що приховують в собі символічний аспект. Виходячи із прийнятого поділу обряду на його словесну та сугубо ритуальну частину окремо виділяють **символіку слова**. Специфічну групу утворюють обрядові **символи – атрибути природних стихій (вогонь, земля, вода)**. Окрему групу складає **символіка числа**. Вищий рівень значення набуває діюча **особа** (персонаж, виконувач обряду) та власне і саме **дійство**, що виконується. Така значущість пов'язана з їх символічною природою, що формується із синтезу первинних елементів, таких як **слово, рух, дія, обрядовий атрибут**. Деякі обрядові символи мають свої **підвиди**. Так наприклад, обрядові атрибути можуть бути власне атрибутами, тобто ритуальними символами , що не мають аналогів в живій природі (такими є **маски маланкових гуртів, ляльковий вертеп**). До другого різновиду слід віднести **матеріальні об'єкти**, символічна функція яких вторинна (тобто вони мають своє реальне існування і поза обрядом, хоча в ньому набувають іншого символічного змісту.) Разом вони складають в своїй сукупності єдину систему календарної символіки, що крім того є символікою соціальною. [8, с.139]

Ще від часів **трипілля**, що виступило першим осередком землеробства на території Східної Європи тягнеться магічна нитка **символів аграрно-магічного характеру**, яка чудово простежується в усіх обрядодіях різдвяних свят.

Внутрішній зміст моделі світобудови наших пращурів багато в чому визначався обумовленністю життя людини стихіями, його підпорядкуванню природнім ритмам та циклам. Тому власне уявлення про постійний кругообіг життя природи та місце в цьому процесі людини, взаємозв'язки родючості землі та життя людини, її роду яскраво прослідковуються в символіці календарно - обрядових свят. Це положення на думку деяких авторів є особливо важливим, тому що допомагає зрозуміти первинність функції обрядових атрибутів – рослин в аграрних культурах наших предків. Ця теза знаходить відгук при аналізі обрядодій зимових календарно-обрядових свят Буковини. Так невід'ємним, центральним атрибутом **Святвечора** виступає Дідух (обрядовий сніп, що на думку наших пращурів виконував функцію звязку із духами предків), особливий хліб – **калач**, ритуальна зернова каша – «кутя».

Поряд з аграрною символікою в формуванні обрядів зимових календарних свят українців важливу роль відіграли і **космогонічні символи та уявлення**.

Святкування Різдва розпочиналося вже увечері 24 грудня (за новим стилем 6 січня). В обрядовості Святвечора відігравала певну роль християнська символіка й атрибутика, але саме родинне свято мало переважно народний, а не церковний характер, про що свідчать, зокрема, язичницькі за своєю суттю звичаї та обряди.

Сама підготовка до святкової вечери носила урочистий характер і розгорталась як справжній ритуал. В основі багатьох звичаїв, які побутували напередодні Різдва, лежала ініціальна магія (магія першого дня), що була пов'язана з народними віруваннями в існування особливих днів, які могли визначати долю всього року. Розглянемо деякі приклади. Щоб прожити весь рік у злагоді, на Святвечір і Різдво не можна було лягтись, сперечатись, карати дітей тощо. Народні звичаї вимагали напередодні Різдва забути всі кривди і зберігати хороший настрій. До свят намагалися повернути усі борги і навпаки - в святкові дні нічого не позичати, вірячи, що це призведе до бідності. В оселі та на подвір'ї мав панувати лад, для цього все ретельно прибиралось та приводилось до порядку(встановлювалась гармонія) [1, с. 5].

В обрядових діях Різдвяних святкувань особливо яскраво проявляється **магія вогню**. Перша магічна дія - видобуток «нового вогню». Її здійснювала господиня під час приготування святої вечери. Вона діставала кремінь і кресало, що попередньо протягом дванадцяти днів лежали за іконами, тричі хрестилася і, повернувшись до сходу сонця, викресала «новий вогонь». Цим вогнем вона розпалювала в печі дванадцять полін, які протягом дванадцяти днів останнього місяця належало просушувати. При цьому звертає на себе увагу **містичне число**

дванадцять. У використанні цього числа простежуються дохристиянські вірування в небесні світила, космогонічні уявлення наших предків. В обряді добування «нового вогню» відслідковується символізм першотворення, участь людини в процесі творення, та глибока пошана вогняної стихії.

Дослідник різдвяної обрядовості К.Сосенко вважав, що живий вогонь на Святий вечір відіграє роль світотворчого чинника, виступає одночасно і об'єктом культу, а також осередком, навколо якого об'єднується рід. [9, с.62] До цього ще слід додати протиставлення вогню його антиподу морозу, як символічний дуалізм добра - зла, в їх одвічнім змаганні-протиборстві та поєданні. Саме такі прадавні сиволи прослідковуються в обрядових діях святвечірнього святкування.

Всі святкові приготування, в яких приймає участь вся родина спрямовані на **наведення в оселі порядку – ладу** (прибирання оселі, господарського двору, купівля нового посуду, придбання нової одежі, тощо), що символізували оновлення, очищення створення нового порядку, який був би не гіршим ніж у попередньому життєвому циклі.

Важлива роль в обрядах і звичаях Святвечора належала столу, за яким збиралася вся родина. В інтер’єрі народного житла у давнину стіл виконував функцію своєрідного **домашнього жертвника**. Загально поширеним був звичай класти на стіл солому або сіно, яке покривали скатериною [1, с. 9]. Широке використання **соломи або сіна** на Різдво в народі пов’язувалось із біблейською легендою про народження Христа в яслах на сіні та чи не є це відлуння більш ранньої дохристиянської традиції, коли важливими обрядовими атрибутами виступали рослини, несучи особливе символічне смислове навантаження (колос – символ родючості, вінок із трав – зв’язок з матір’ю природою, тощо).

Під святковим столом обов’язково стелили сіно, на яке ставили миску з жевріочим вуглем, де куриться ладан, а поруч слід було класти леміш плуга. Кожна з цих простих дій приховувала в собі особливу символіку. Сіно клали для добрих духів Лада (предків, що оберігали оселю, поле, урожай), вогонь, ладан, залізний предмет (леміш, сокира) повинні були оберегти оселю від злих сил.

До Святвечора готували 12 страв, використовуючи при цьому майже всі наявні у господарстві продукти. При цьому повинна була дотримуватися тільки одна вимога: всі страви мають бути пісними, оскільки 24 грудня (6 січня) було останнім днем 40-денного Пилипівського посту, що передував Різдву. Різноманітна і багата їжа в цей день, за народними уявленнями, повинна була забезпечити добробут людей у наступному році (ініціальна магія) [1, с. 2]. Тому навіть найбідніший селянин докладав усіх зусиль, щоб зустріти свято якнайкраще.

Різдвяна ритуальна їжа зберегла первозданну простоту. Головне місце в обрядовій трапезі займали **калачі (обрядовий хліб)** різної форми і специфічного призначення. Цікавий опис святвечірніх страв прикарпаття знаходимо у К.Сосенко « З любов’ю приладжують газдині до тайної

вечері «усякого хліба», що Бог уродив : миють біб, квасолю, сушениці, сливи, вибирають обов'язково найкраще зерно пшениці на «кутю», вчиняють хліб, стараються щоб мати живу рибу на традиційну святвечірню юшку та студенець із риби...готовлять «росівницю» з капусти та борщ, б'ють сім'янний олій, трутъ мак... приготовляють страви з всякого зерна, збіжжя. Між тою зернистою стравою на першому місті повинна бути пшениця т.зв. **«кутя з медом з маком»**... З усіх 12 страв бере ще перед вечерею газдиня по ложці та пече книшик , щоби відтак, засушивши його дати худобі на св.Юра, коли будуть виганяти худобу на зелену пашу.» [9, с. 92]

Кожна страва святкового столу мала своє символічне значення.

Кутя вважалась «божою їжою». Деякі дослідники виводять назву «кутя» від давньовірменського слова «*kut*» - «зерно», а ще «ядро»- зародок живого, народження життя у зернині [2, с.81]. Воду на кутю брали «незайману», і кутю виймали з печі до світанку, аби перші сонячні промені її освітили. Дрова у піч клали з особливими церемоніями спільно чоловік із дружиною спільно місили тісто для хліба, ніби поєднуючи чоловічу та жіночу енергію в злагоді спільної дії. Книші, що їх пекли на святвечір, – їжа духов - Лада, святих та добрих душ покійників. Це хліб особливий, кожна хлібина має «душу», маленький хлібець , який пікся окремо та клався на книш зверху, уособлюючи його душу. Ці ритуальні дії приховують особливий сокровений символічний зміст постійної присутності стихій (вогню, води) у актах творіння, що супроводжують людину в її житті.[2, с.81]

Цікавим з огляду на тему дослідження є звичай, що мав місце в деяких районах Буковини. Напередодні Різдва, після заходу сонця калачі вішали на цвях на східній стіні хати і тримали там до весни. Весною ж перед оранкою їх знімали, обкурювали і, ламаючи на шматки, розкидали по полю [5, с. 127] Така дія сприяла хорошому урожаю. Іноді калач (або його шматок) віддавали волам після оранки, «щоб вони були здоровими» [7, с. 65]. Таким чином, калач, спечений під час свята, виступав опредмеченим символом магічного впливу на родючість землі, врожай, здоров'я тварин. Магічною силою наділялись залишки тіста, з якого випікалися різдвяні калачі.

Страви , що її готували на святвечір набували символічного змісту, що наділяв її магічними властивостями. Так, **боби** означали ситість у майбутньому, **смажена риба** мала оберігати людину від лихоманки або білої гарячки, **сушені фрукти** мали заспокійливі властивості [6, с. 272]. Особливу роль в обрядовій їжі відігравав **часник**, що, за повір'ям, забезпечував здоров'я, був оберегом від злих сил [1, с. 13].

Особливу увагу привертає ритуальний **обхід двору**, що передував святвечірній трапезі. Господар та господиня зі святковою вечерею обходили двір, біля стайні висипали мак(вважали що дикий мак-видюк бачить усі злі сили та володіє здатністю їм перешкоджати). Далі господар «зарубує» пороги, бо на порозі сидить «лиха сила», що може вскочити до

хати. Ця дія має глибокі корені в звичаєвості наших предків, які вважали поріг таким собі своєрідним кордоном на межі «своє»- «чуже».

За легендами в різдвяну ніч на землю сходять душі предків. Для них готували окрему вечерю - у нову миску відбирали кожної страви із святкового столу та примощували її на підвіконня. Зі свічкою та «вечерею духів» господар тричі обходив хату, потім звертався з молитвами та заклинаннями до душ померлих. Свічка в даній обрядовій дії слугувала відлунням ритуального вогню, який запалювали для духів померлих родичів, «запрошуючи погрітись». Вважалося це має спричинити добрий урожай ярих культур. (Описаний звичай побутував в XIX ст. в Буковинському Пердгір'ї (с.Кам'яна, Панка, Червона Діброва).

Сигналом до початку вечері була перша вечірня зірка, що завидніється на небосхилі, та символізує собою в цей час народження Бога. У староукраїнській обрядності ця вечірня зірка відіграє окрему роль, що прослідковується у колядках, які є необхідним атрибутом різдвяних святкувань. В них зоря виступає посланицею Бога до господаря, в щедрівках зоря набуває ще й значення символу животворності і плодородної сили природи, провісницею народження світу, руху у новий рік. Ніхто не сідав за стіл, доки господиня не обійде три рази навколо хати з кутею в руках. Ця дія спрямовувалась на те, щоб дім завжди був багатим і ситим. Ритуальна вечеря починалася із запаленням воскової свічки, символічного внесення огню-світла.

На святу вечерю всі члени родини повинні бути вдома. «Боже борони десь заночувати в цю ніч, цілий рік будеш блукати по світі манівцями.» [9, с.62]. Адже різдво символічне свято єднання роду, час його величання здійснення магічних дій по його зміцненню.

Обрядовими стравами Святвечора було прийнято ділитися – їх несли родичам, хрещеним батькам давали худобі. Такі дії символізували обмін магічною силою, що перебувала в ритуальній їжі та могла бути передана іншим, що мало сприяти добробуту господаря.

Староукраїнське свято Різдва- народження Нового Сонця – є святом великого духу предків. У перший день Різдва починалися **Коляда** - святкові обходи і маскування , що супроводжувались поздоровленнями та побажаннями, висловленими у формі спеціальних величальних пісень-колядок. Саме коляди й визначають ритуальний, релігійний та ідейний зміст цього свята. Первісний зміст цього звичаю полягає в тому, щоб за допомогою магічних дій та словесних формул забезпечити добробут, та процвітання родини, здоров'я та благополуччя кожного її члена. Слово «колядка» різними дослідниками пояснюється по-різному. Деякі дослідники пов'язують його із назвою Нового року у древніх греків та римлян, інші сходяться на думці що це слово значило «коло сонця».[10, с.67] В перекладі з латини – «колядда» означає заклинання. Цікавою є версія Ю.Федьковича: «Божеством наших праотець було світле Сонечко. Звали его Лад, і святкували ему кожного року три велики праздники.Перший праздник святкували тогда, коли сонечко зачинало змагати ся в силу і

день рости, то єст при кінці місяця Декемирія, і звали той празник «Ко-Ладу», с чого і походить слово «Коляда»[11, с.607]

Чи не підтвердженням цієї думки виступають тексти найстаріших колядок, в яких відображаються мотиви світотворення, фігурують прадавні образи світового дерева як образу космосу –всесвіту, космічних вод , птахів деміургів – творців всесвіту. У часи християнські деміургічні мотиви творення світу трансформуються в загальний рефрен - створення церкви господньої, а Христос знаменує собою вічне дерево життя [13,с.38]. В міфологічних мотивах старих колядок знаходимо відлуння світоглядних уявлень наших предків, що осягали все багатоманіття світу в єднанні та взаємовпливі різних сил. А тексти коляд несуть зразок пісні - молитви, звернення - заклинання давніх часів родового укладу життя.

Починали співати колядки в родині під час Святого вечора. Тексти коляд оповідали про зшестя Бога на землю, про Сонце, Місяць, Зорі, про урожай, худібку, містили звеличання господаря, голови роду та різні господарські побажання. Несказана радість панує на цій вечері роду, справжнє єднання, злагода та любов.

Другим етапом свята є **громадсько-супільна колядда**, коли гурти колядників обходять з величальними піснями все село, не минаючи жодної хати, несучи радісну звістку народження Бога світла. Колядувати ходять діти, парубки дівчата, господарі з господинями. Особливо широко сприймали селяни дитячі гурти колядників, адже люди вірили, що побажання висловлені в колядках дітей обов'язково здійсняться.

На Буковинській Гуцульщині складовим елементом колядування були **танці перед хатою та в самій оселі** (пляс). Гурт колядників ніс «звізду» з запаленою в центрі свічкою, що символізувала собою світло, з гуртом йшов «дзвонар» із дзвоном, супроводжували гурт музики (скрипаль, цимбаліст, трембітар). Колядники підходили під вікно та гукали господаря , аби «благословив Христа славити», по запрошеню заходили до хати співали колядки , дійство обов'язко закінчувались віншуванням господарів.

На Різдво хлопці ще **«водили козу»**. У міфології та фольклорі багатьох народів коза виступає символом родючості і життєвої сили.

Опис колядування з «Козою» на Буковинській Гуцульщині в середині XIX ст. чудово повідус Ю.Федъкович: « Жерці (священники бога Лада) ходили з ледіннями (парубками) і з образом дикої кози (дика коза була памятков, що день тогди зачинає рости, коли сонце вступає в небесний знак козорога), хата від хати , співаючи пісень Ко-Ладу, котрі то пісні і на нас перейшли і котрих ми поважати повинні, бо так робя усі чесні народи, аби свою старовіччину не забути..» [11,с.606]

В селах Буковинського передгір'я з «козою» ходили увечір перед Водохрещами і водили живу козу, а не її маску, чи персонажа.[2,с.108]

«Коза» – театралізоване дійство - гра з масками, що мала свій усталений сценарій, пісенний та музичний супровід. Центральним моментом ритуального дійства був танець кози, її «вмиряння» та «воскресіння», що символізували циклічний кругообіг часу, народження

Нового року, циклічність процесів вмиралення- відродження природи, що їх відчуvalа жива душа наших предків.

До циклу зимових українських традиційних свят належать новорічні святкування, що включають «Щедрий вечір», «Маланку», «Василя», «Голодну кутю» та «Водохриці». Всі традиційні обряди цих свят є надзвичайно цікавими та цінними для дослідника, хоча багато їх елементів дійшли до нас у значно зміненому вигляді, або й були втрачені.

Як уже вище зазначалося, обряд із водінням кози, який був поширений на значній території України, на Буковині побутував спорадично. На Гуцульщині водіння «кози» переважно поєдналося з театралізованим обрядом «Маланка» у виставах лялькового і живого вертепу.

В усі часи і в усіх народів новолітування пов'язане з неповторними обрядодійствами. Наші предки вірили, що в ніч напередодні Нового року Щедрий Бог сходить з неба на селянську ниву, у селянську садибу, в яку вже на цей час прилетіли з ланів душі пращурів та розмістились в Дідухові - снопі, який стояв покуті, в сінях у простеленій для них соломі. Весь день перед початком свята господар дає усьому на подвір'ї лад, господиня святково прибирає оселю та починає готувати **Щедру вечерю**. Здебільшого готують м'ясні та мучні страви: смажене порося, ковбаси, млинці, вареники, пироги з сиром, книші, палінниці. Млинці є обов'язковим атрибутом вечері певне через їх форму, що собою нагадує Сонце.

На Буковинській Гуцульщині в цей час особливо шанують піч , що виступає символом родинного вогнища . Кажуть : "Василь з Маланкою цеї ночі приходять танцювати на печі". Тому в цей день її підмащували та давали їй "спочити"(тому на печі не лягали навіть діти). До Нового року не виносять «дідуха» з покуті, куди його помістили ще в переддень Різдва. Лише після опівночі, на Новий рік «Дідуха» з відповідними приповідками виносять з хати .

З Новорічними святом пов'язані вірування в силу води, й металу.

Різними магічними діями намагались наші предки в Новорічну ніч забезпечити добробут та здоров'я своєї родини та близьких. Так опівночі господар з хлібом , що називався " **Василем**" йшов до річки та тричі вмокав хліб у воду , примовляючи: "Не купається хліб у воді, але у здоров'ї та силі" Набираючи при цьому воду примовляв :" Не беру я воду, але молоко, мед і вина". Зайшовши до хати, тричі котив тим хлібом від порога до стола, і горе чекало не родину , коли б той хліб падав низом до верху. А на ранок цим хлібом господар торкався кожного члена родини , обов'язково приказуючи :"Абись-те такі були величні як сей "Василь" величний." А у принесену з річки воду вранці клали монети, шматочки хліба та по черзі вмивалися нею.[12, С. 291] Така дія покликана була забезпечити здоров'я та щастя кожного у родині.

Відомо, що в минулому в українців і росіян, як і у східних романців, були розповсюджені новорічні звичаї, обов'язковим атрибутом

яких був плуг. За свідченням Я.Ф. Головацького, що припадає на 70-ті рр. XIX ст. ряджені щедрівники волочили за собою плуг або його частину. «Буває, - пише дослідник, - що парубки вносять у хату і самі чепіги, показуючи, ніби оруть ниву, і, приспівуючи, сіють хлібні зерна» [14 с.144].

Первісний магічний зміст цієї символічної оранки - сівби, певно, полягав у тому, щоб стимулювати продуктивну силу землі перед засівом. Про побутування звичаю свідчать щедрівки з мотивом - «оранки звірами». Даний обрядовий субстрат яскраво характеризує поетичний текст, записаний в селі Ревне Чернівецького повіту:

«Гей! Гей! Ци спиш, ци чуєш, пане господарю!

Прийшли коло твої хати орати.

Гей! Гей! Дві синиці в колісниці,

Два ведмеди у переді,

Дві куриці в ярмулці.мГей! Гей! Кілька в пана господаря На підпіччу вугликів, Тільки в пана господаря На столі рубликів. Гей! Гей!»

Ці слова є уособленням ритуального чародійства-декламації, пов'язаної зі словесною магією примноження родини і худоби. Рано вранці на Новий рік до родичів і сусідів приходять діти. Тому дверей не зачиняли, чекали **посівальників**, що на світанку ходять від хати до хати. Перший посівальник стає першим **полазником**, що **приносить до хати щастя**. Наслідуючи сівачів, вони розкидають жменями по кімнаті зерна пшениці, жита, кукурудзи тощо і виголошують при цьому традиційні поздоровлення. Тексти, які супроводжують символічну сівбу, в українців і молдаван дуже подібні. Головне в них - побажання щастя й врожаю в новому році. Зміст щедрувальних текстів засвідчує віру людей в надприродну силу слова: те , що вимовлене має збутися. Серед словесних формул, що їх знаходимо в текстах щедрівок, помітні теми замовляння злих сил, заклинання доброго врожаю та сімейної злагоди, передбачення майбутнього.

На Буковині в XIX ст зустрічався обряд **обмолочування** Снопа-Дідуха, який здійснював перший щедрувальник макогоном. Після чого господар збирав зерно та ділив його на три частини : одну частину- для посівання господарства, другу тримали для засіву ниви, третю залишали для корови, коли отелиться. В дії прослідковується символічна передачі сили через предмет .[2]

З вечора до півночі обходили оселі щедрувальники: діти та молоді дівчата. Парубки в цей час водили **Маланку**, тобто переодягненого в жіноче вбрання жартівника. У «Маланки» був супровід : «орач» із чепігами від плуга, «сівач» із сівнею через плече, «дід» із гарапником, «ведмідь», «коза», «журавель», «циган» з «циганкою», «чорт». Ватага ходила седом із жартами та сміхом. «Циганка» чіплялась до переходжих з ворожінням, «циган» коні міняв, «ведмідь» танцював, «коза» грала на скрипці, «журавель» бив у бубон. Водили Маланку й дівчата. Одну з найкращих дівчата одягали як наречену-«Маланку», друга вдягалась в молодого «Василя».Решта дівчат були дружками. Господарі обов'язково

відячували щедрувальникам (дія повинна була убезпечити господарство від злих сил), давали й гроші « Маланці на вінець». Опівночі за народним пов'ям Маланка з Василем мали одружитися.

Генеза «Маланки», як і широко відомого в Україні рядження з козою, бере початки у давніх аграрно-магічних звичаях. Але вже у XIX ст. помітно їх поступове перетворення на святкову забаву, де домінуючу роль відігравали шлюбні мотиви (учасники обходів відвідували у першу чергу двори, де були дівчата на виданні). Поступово і ці мотиви витіснилися чисто розважальними, ігровими.

Українська «Маланка» зберігає багато рис архаїчного ритуального дійства. Найдавніший генетичний пласт представляють зооморфні маски – коза (капра), ведмідь (урс), кінь (калуц) і пов'язані з культом предків антропоморфні маски - діда (мошул) і баби (моша), а також маски різних демонологічних істот, синтезовані під впливом християнства в образі чорта. Більшість дій під час маланкування мали символічний прихований зміст, що подекуди призабутий та втрачений. Всі обрядодії мали риси своєрідної служби- благання , це було чаклування добрих сил направлене на пересторогу злим проявам природи та людини. Перевдягнені щедрувальники (їх образи , маски) уособлювали собою образи добрих та злих духів. У давнину образи «діда» і «баби», очевидно, символізували культи праштурів. В образі «сівача» проглядає – Рожаниця (Доля), «Василя» – Щедрий Бог, «Маланки» – господиня, образ «кози» - це символ багатства і добробуту, хоча де-хто з дослідників вказує на його можливу демонологічну ознаку. У дохристиянські часи рядження виконувало магічну функцію, яка насьогодні є повністю втраченою.[10]

Маланка на Буковині має складну внутрішню побудову гуртів, в деяких селах передгір'я маланкові гурти поділяються за віковим цензом: «Мала Маланка» –вікова група 12-15 років, «Середня» -17-18 років та «Стара». «Стара маланка», в яку входять старші парубки, складається з «Диганії» та «Саржі». Учасники «Диганії» - обов'язково мають маски, персонажі «Саржі» - масок не потребують. До складу такого маланкового гурту обов'язково входять «Світла», «світличі», особи, що несуть «Світло»(або «Зірку»). Майже кожний кут великого села має свій маланковий гурт. Зустрічі маланкових гуртів завершувались боротьбою «Ведмедів». Усі маланкарі особливо оберігали «Світла», втрата якого означала , що «Маланка» розбита і не може продовжувати святкову ходу селом. Турніри ведмедів відбувались на майдані посеред села у день Нового року, в обідню пору в присутності жителів села. [2,с.158] Такі турніри , які описані також в інших регіонах України є залишками магічних дій , що уособлювали протиборство та змагання сил добра та зла, світла- темряви, боротьби –змагання зими –літа.

У селах Буковинського передгір'я після турнірних сутичок організовували колективний танець та трапезу за участю ряженіх. У містечку Вашківці, де особливо шанують маланкові дійства, збереглась обрядодія очищення ряженіх через занурювання у воду (річки Черемош).

Сучасне дійство «Маланки», включає в себе багато соціально-побутових і алегоричних персонажів. Найбільш типові - солдат, коваль, циган, перукар, лікар, мисливець, фотограф, піп, смерть. Кожний персонаж має відповідну маску, вбрания, інші додаткові атрибути ,а також особливу роль(набір характерних дій). Всі ці народні сценки сьогодні носять підкреслено гумористичний характер і супроводжуються веселими жартами та буфонадою. Під загальною назвою «Маланка» у різнонаціональному середовищі етноконтактні зони відомі різні варіанти новорічних побажань, театралізовані ігри, рядження й драматичні інсценівки. Багато з них втратили колишню жанрову цілісність і функціонують як складні контаміновані явища.

Уважний аналіз різдвяної обрядовості показує, що традиційні святкування виступають складним багатокомпонентним конструктом, що єднає багаторізномірних елементів, породжених в різний час світоглядними уявленнями етносу, серед яких головними все ж проступають: обожнювання природи, сонця, культ вогню як його земного намісника та вшанування померлих предків.

Та обставина, що багато архаїчних звичаїв дійшло до нашого часу, знаходить своє пояснення в глибокому символізмі традиційних різдвяних обрядів. Участь в обрядах різдвяного циклу зумовлена нетільки наслідуванням дій, які колись виконували батьки, діди, прадіди. Учасників захоплює поезія образів, магія слова та ритуального дійства, хоча воно й сприяється почести як театральне. В означених обрядах в єдиний сплав злилися сила традиції і сила поезії як символізовано- образного осмислення реальності, однак з плином часу містичний, магічний пласт відступає (можливо за межі позасвідомого), поступаючись естетиці, театральності, які починають домінувати над сакральністю змісту. Останній процес є характерним для сучасної народної культури. Проте в перші роки ХХІ ст. під час етнографічних експедицій спостерігаємо зростання зацікавлення людей корінням обрядовості, її витоками та глибинами, а отже її магічною силою.

Джерела та література

1. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету. Т. IV. 1998.
2. Кожолянко Г.К. Етнографія Буковини. Т. 3. Чернівці: Золоті літаври, 2004.
3. Курочкин О.В. Новорічні свята українців. К.: Наукова думка, 1979.
4. Курочкин О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка». Опішне: Нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному, 1995.
5. Попович Ю.В. Молдавские новогодние праздники. Кишинев: Штиинца, 1974.
6. Carmen P. Colinde de romani si alte popoare. Bucureşti: Albatros, 1982.
7. PamfileT. Craciunul. Bucureşti, 1924.
8. Курочкин О. Растительная символика календарной обрядовости украинцев//Обряды и обрядовый фольклор. М., 1982.

9. Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий Вечір. К., 1994.
10. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Книга 1. К., 1994.
11. Писання Осипа Юрія Федъковича. Перше повне і критичне видання. Т.1. Львів, 1902.
12. Кутельман К. Календарна обрядовість / Гуцульщина. К., 1987
13. Грушевський Михайло. Історія української літератури. Т. 1. К.; Львів, 1923.
14. Головацкий Я.Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. М., 1878, Ч. III.
15. Pamfile I., Sărbatori de iarnă la români, București: Acad RSR, 1987